

تأثیر نگرش به کسب و کار بر گرایش به رفتار کارآفرینانه در
دانشجویان رشته‌های کشاورزی (مطالعه موردی: دانشجویان
جدیدالورود دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری)

The Effect of Business Attitude on Agricultural Students'
Entrepreneurial Behavior Disposition (Case Study: Incoming
Students of Sari Agricultural Sciences and Natural Resources
University)

تاریخ پذیرش مقاله: ۹۶/۰۲/۳۱

تاریخ دریافت مقاله: ۹۵/۱۱/۲۵

Mohammad Mehdi Mardanshahi

محمد مهدی مردانشاهی*

Abstract: The present research aimed at investigating the effect of business attitude on agricultural students' entrepreneurial behavior willingness. Population present research included all incoming students of Sari Agricultural Sciences and Natural Resources University in 1395 (337 students), who were selected by Census method. After distributing the questionnaires, 271 of those questionnaires were returned. The instrument used, was a questionnaire. The questionnaire validity was confirmed by a panel of experts and also its reliability was reported 0/844 (the Cronbach's alpha). In order to analyze the data, SPSS₂₀ software was used. The results showed that there was a relationship between business attitude and entrepreneurial behavior willingness. The entrepreneurial behavior willingness in 38% of students was at good level and the entrepreneurial behavior willingness in 16.98% of them was at weak level. The multiple regressions showed that entrepreneurial intentions, environmental protection, attitude to change and competitiveness can estimate 24.2% of variation of entrepreneurial behavior willingness.

چکیده: هدف کلی این پژوهش بررسی تأثیر نگرش به کسب و کار بر گرایش به رفتار کارآفرینانه در دانشجویان رشته‌های کشاورزی است. جامعه آماری تحقیق را همه دانشجویان ورودی دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری در سال ۱۳۹۵ (۳۳۷ دانشجو) تشکیل دادند که به روش سرشماری بررسی شدند. پس از توزیع پرسشنامه‌ها ۲۷۱ عدد از پرسشنامه‌ها بازگشت داده شد. ابزار تحقیق پرسشنامه‌ای بود که روایی آن با کسب نظر استادان دانشگاه و پایایی آن با استفاده از آزمون آلفای کرونباخ (۰/۸۴۴) تأیید شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار آماری SPSS₂₀ استفاده شد. نتایج نشان داد که رابطه معنی‌داری بین نگرش به کسب و کار و گرایش به رفتار کارآفرینانه وجود دارد. گرایش به رفتار کارآفرینانه در ۳۸ درصد دانشجویان مورد مطالعه در سطح خوب و در ۱۶/۹۸ درصد آنها در حد ضعیف است. نتایج رگرسیون چندگانه نیز نشان می‌دهد که متغیرهای نیت کارآفرینانه، حمایت محیطی، رقابت‌پذیری و نگرش به تغییر، ۲۴/۲ درصد از تغییرات گرایش به رفتار کارآفرینانه را تبیین کردند.

Keywords: Attitudes, Entrepreneurship, Entrepreneurial Behavior, Business.

واژگان کلیدی: نگرش، کارآفرینی، رفتار کارآفرینانه، کسب و کار

* دکتری کارآفرینی مرکز کارآفرینی دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری (نویسنده مسئول):

(Mehdy1352@yahoo.com)

مقدمه

آموزش عالی، از زیرساخت‌های اساسی توسعه در هر کشوری به‌شمار می‌آید و به همین لحاظ، توجه به مسائل آموزش عالی، همواره یکی از دغدغه‌های مهم تصمیم‌گیران و برنامه‌ریزان بوده است (نایت و یورکه^۱، ۲۰۰۳، ۴)؛ چراکه با توجه به شرایط رقابتی جوامع، کشورهای دارای استقلال و امنیت اجتماعی مناسب‌تری خواهند بود که توانایی حل مشکلات نوین و تأمین نیازهای ضروری خود را با منابع انسانی توانمند و ماهر داشته باشند. نیروی انسانی ماهر، متخصص و کارآفرین از مهم‌ترین عوامل توسعه ب‌شمار می‌رود و دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی، به‌عنوان تأمین‌کننده و پرورش‌دهنده نیروی انسانی مورد نیاز جامعه، نقش مؤثری در این خصوص ایفا می‌کنند (مردانشاهی، ۱۳۹۲، ۱۵).

وضعیت اقتصادی و ترکیب جمعیتی امروز نیز، ما را نیازمند یافتن راهکارهایی در صحنه اقتصادی می‌کند. در این راستا داشتن الگوها و راهکارهای مناسب برای آموزش، تربیت و استفاده بهینه از نیروی فعال و کارآفرین (طیبی و فخری، ۱۳۸۹، ۳۸) و برنامه‌هایی برای تشویق دانشجویان به کارآفرین شدن و شناخت عوامل و فرایندهای تصمیم‌سازی که به کارآفرین شدن آنها منجر می‌شود، ضروری است (انگل^۲، ۲۰۱۰، ۳۶). امروزه به کارآفرینی، به‌عنوان یکی از بهترین استراتژی‌های توسعه اقتصادی در رویارویی با گرایش‌های فزاینده جهانی‌سازی نگریسته می‌شود (کیت^۳ و همکاران، ۲۰۱۱، ۲۰۸)؛ چراکه کارآفرینی باعث رشد و توسعه اقتصادی کشورها و به‌ویژه کشورهای توسعه‌یافته شده است (نبی و لینان^۴، ۲۰۱۱، ۳۲۵). کشورهای در حال توسعه مانند ایران نیز برای دستیابی به مزیت‌های رقابتی و حل مسائل و مشکلات عمومی جامعه مانند بیکاری و نظایر آن ملزم به توسعه کارآفرینی هستند. درواقع، آموزش کارآفرینی امروزه به یکی از مهم‌ترین فعالیت‌های دانشگاهی تبدیل شده است و این نظام آموزشی در صورتی اثربخش و کارآمد خواهد

---

1. Knight & Yorke

2. Engle

3. Keat

4. Nabi & Linan

بود که بتواند با ایجاد بسترهای لازم، منابع انسانی در حال آموزش خود را به دانش، مهارت و ویژگی‌های کارآفرینان تجهیز کند (ماتویک^۱، ۲۰۱۰، ۶۵).

یکی از عوامل تأثیرگذار بر کارآفرینی، نگرش‌های سازمانی است که می‌تواند نقش قابل ملاحظه‌ای در ایجاد تمایل یا تمایل نداشتن به کارآفرینی در سازمان ایفا کند (طغرابی و همکاران، ۱۳۹۵، ۱۶۵). درواقع رابینسون و همکارانش^۲ اولین محققانی بودند که مفهوم نگرش را در مطالعه کارآفرینی به کار بردند. آنها رویکرد نگرشی را برای پیش‌بینی کردن کارآفرینی مطرح و بیان کردند، تئوری‌های نگرش که در آن زمان کاربرد وسیعی داشت و اعتبارشان ثابت شده بود، می‌تواند به‌عنوان رویکردی پویاتر و غنی‌تر و دارای خاصیت پیش‌بینی‌کنندگی رفتارهای کارآفرینانه مطرح شود (کاظمی و همکاران، ۱۳۹۳، ۱۴۷). نوئل^۳ (۲۰۰۵) نگرش را تمایل به عکس‌العمل یا پاسخ به یک رفتار مناسب یا نامناسب بیان می‌کند. درواقع کارآفرینان در مقایسه با غیر کارآفرینان سطح بالاتری از ویژگی‌های مندرج در ابزارهای یاد شده را دارند (کاظمی و همکاران، ۱۳۹۲، ۷۰). محققانی چون اجزن^۴ (۱۹۸۲) و روزنبرگ و هاوولد^۵ (۱۹۶۰) نیز نگرش را حالتی از آمادگی (تمایل) تعریف کرده‌اند. با توجه به این تعریف می‌توان بیان کرد نگرش‌های کارآفرینانه حالتی است که بر اساس آن افراد به بروز رفتار کارآفرینانه از خود تمایل نشان می‌دهند (کاظمی و همکاران، ۱۳۹۳، ۱۴۶). تحقیقات مختلف از جمله (دگورگه و فایول^۶، ۲۰۰۵ و لینان، ۲۰۰۵) نیز تأییدکننده تأثیر و نقش نگرش بر نیت شروع یک کسب و کار کارآفرینانه دارد، چراکه هر اندازه افراد نگرش مثبتی به فعالیت‌های کارآفرینانه داشته باشند، بی‌شک کارآفرینی را به‌عنوان امری شدنی و امکان‌پذیر درک می‌کنند، لذا احتمال بیشتری وجود دارد که نیت کارآفرینانه پایدارتری به وجود آید (درنوسک و اریکسون^۷، ۲۰۰۵). بر اساس نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده (اجزن، ۱۹۹۱) نگرش درباره رفتار، هنجارهای ذهنی و باور به خودکارآمدی، پیشگوکننده‌های نیت در راه‌اندازی فعالیت‌های کارآفرینانه به‌شمار می‌

1. Matviuk

2. Robinson

3. Noel

4. Ajzen

5. Rosenberg & Hovland

6. DeGeorge & Fayolle

7. Drnovsek & Erikson

روند (کروگر و همکاران^۱، ۲۰۰۰) و رفتار کارآفرینانه به مجموعه فعالیت‌ها و شیوه‌هایی اطلاق می‌شود که فرد در سطوح مختلف مسئولیت، به‌طور مستقل، با هدف ایجاد و بهره‌گیری خلاقانه از منابع، در جهت شناسایی و استفاده از فرصت‌ها و با ادراک قوی از کارآمدی خود، به راه‌اندازی و توسعه کسب و کار اقدام می‌کند (مایر^۲، ۲۰۰۲). یا از دیدگاه (کروگر و همکاران، ۲۰۰۰) رفتار کارآفرینی، رفتاری برنامه‌ریزی شده و ارادی است که به سختی قابل مشاهده یا دارای تأخیر زمانی پیش‌بینی ناپذیر است (به نقل از کریمی ۱۳۹۴، ۳۷۳).

با این اوصاف گرچه عوامل متعددی در امر کارآفرینی تأثیرگذار هستند، ولی بدیهی است که ویژگی‌های فرد، اعم از دانش و نگرش و مهارت‌های او، نقش انکارناپذیر و اساسی ایفا می‌کند. بررسی وضع موجود این عامل مهم و یافتن خلأهای آن، سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان را در کمک به توسعه فرایند کارآفرینی یاری خواهد کرد (خرسندی یامچی و همکاران، ۱۳۹۴، ۶۲).

از سوی دیگر، وضعیت نامناسب اشتغال فارغ‌التحصیلان دانشگاهی، به‌خصوص رشته‌های کشاورزی، که متأسفانه علی‌رغم نقش استراتژیک بخش کشاورزی، میزان بیکاری گروه مذکور بالاتر از میانگین و ۲۴/۸ درصد است (مردانشاهی، ۱۳۹۲، ۷). همچنین اتفاق نظر عمومی مبنی بر نقشی که آموزش و پرورش کارآفرینی و توسعه نگرش‌ها، توانایی‌ها و مهارت‌ها ایفا می‌کند (خرسندی یامچی و همکاران، ۱۳۹۴، ۶۴) و ضرورت توسعه اندیشه‌ها، مهارت‌ها و تجارب کارآفرینی دانشجویان به‌عنوان بخشی از برنامه علمی، شغلی و اجتماعی (رائه^۳ و همکاران به نقل از خرسندی یامچی و همکاران، ۱۳۹۴، ۶۴)، بررسی رابطه نگرش به کسب و کار و گرایش به رفتار کارآفرینانه در دانشجویان جدیدالورود رشته‌های کشاورزی به‌عنوان هدف این پژوهش مدنظر قرار گرفت.

مروری بر ادبیات و پیشینه تحقیق

بررسی تأثیر نگرش‌های کارآفرینانه و عوامل اثرگذار بر آن، می‌تواند سبب ایجاد معیارهایی برای شناسایی افراد واجد شرایط در زمینه کارآفرینی شود و نظام اداری

^۱. Krueger et al

^۲. Mair

^۳. Rae

مبتنی بر شایسته‌سالاری را در نهادهای اداری کشور تقویت کند (کاظمی و همکاران، ۱۳۹۲، ۶۸). با توجه به اهمیت این موضوع مطالعات گوناگونی در این خصوص صورت پذیرفته است که در ادامه به برخی از آنها اشاره می‌شود:

حسین‌پور و رضایی (۱۳۸۹) در بررسی نگرش دانشجویان کشاورزی به کارآفرینی دریافتند که بین متغیرهای مهارت‌های کارآفرینی، انگیزه‌های درونی و بیرونی، برداشت ذهنی از جذاب بودن کارآفرینی، خودکارآمدی، انتظار، خلاقیت و هنجار اجتماعی و نگرش دانشجویان به کارآفرینی، رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد.

خرسندی یامچی و همکاران (۱۳۹۴) نیز نشان دادند که نگرش کارآفرینی دانشجویان مورد مطالعه از وضعیت نامطلوبی برخوردار بوده است هرچند که هندرسون و رابرتسون^۱ (۲۰۰۰) در تحقیق خود با سنجش نگرش کارآفرینانه نوجوانان (انگلیس) به کارآفرینی، به این نتیجه رسیدند که میانگین نمره شاخص‌های نگرش کارآفرینانه بیشتر از حد متوسط است.

نتایج پژوهش هارکیما و اسکات^۲ (۲۰۰۸) نشان داد که آموزش کارآفرینی با نگرش دانشجویان به آن و پرورش روحیه کارآفرینی رابطه دارد. همان‌گونه که بارانی و همکاران (۱۳۸۹) که در تحقیقی روی دانشجویان رشته مهندسی صنایع، رابطه بین آموزش کارآفرینی را با رفتار کارآفرینانه مورد بررسی و نتیجه رابطه مذکور را تأیید کردند. تورکر و سلکوک^۳ (۲۰۰۸) در تحقیق خود گزارش کردند که حمایت‌های ساختاری و آموزشی از عوامل اثرگذار بر نگرش کارآفرینانه دانشجویان است. کاظمی و همکاران (۱۳۹۲) نیز از پژوهش خود نتیجه گرفتند که نگرش کارآفرینانه بر عملکرد مدیران ورزشی تأثیرگذار بوده است.

پژوهش کریمی (۱۳۹۴) نشان داد که نگرش کارآفرینی و کنترل رفتار درک شده با قصد کارآفرینانه دارای رابطه مثبت و معنی‌داری است و محیط نهادی به‌طور غیرمستقیم و از طریق نگرش کارآفرینی و کنترل رفتار درک شده با قصد کارآفرینانه در ارتباط است. مطابق با نتایج (لوتجه و فرانک^۴، ۲۰۰۳) محیط نهادی می‌تواند

---

1. Henderson & Robertson

2. Harkema & Schout

3. Turker & Selcuk

4. Lüthje & Franke

نگرش، قصد، تمایلات، فرصت‌ها و فعالیت‌های کارآفرینی را ایجاد، تسهیل یا محدود کند.

همچنین نتایج تحقیق کریمی و همکاران (۱۳۹۰) تأثیر حمایت‌ها و موانع محیطی بر نگرش و قصد کارآفرینانه افراد را نشان می‌دهد و نفزیگر و همکاران^۱ (۱۹۹۴) در تحقیق خود بر ارتباط معنی‌دار خوداشتغالی والدین با نگرش کارآفرینانه و همچنین معنی‌داری تأثیر جنسیت بر نگرش کارآفرینانه تأکید کردند. کولیرگر و همکاران^۲ (۲۰۰۷) در بررسی تحقیقات کارآفرینی مشخص کردند که عوامل مختلفی بر رفتار کارآفرینانه مؤثرند که عبارت‌اند از: الف- فاکتورهای فردی: بر ویژگی‌های شخصیتی افراد متمرکز است. نگرش و ارزش‌ها، انگیزه‌ای را برای کارآفرینان ایجاد می‌کند؛ ب- اجتماعی: زمینه شخصی و خانوادگی، تجربیات زندگی و رشد محیط؛ ج- محیطی: ارزش و ثروت، کاهش مالیات و سودهای نادرست، تغییر در شرایط بازار، اغتشاش‌های اجتماعی و فرهنگ اقتصادی (حسین‌پور و عبدالهی، ۱۳۹۴، ۱۱۴). برانکو و همکاران^۳ (۲۰۱۲)، نیز در تحقیق خود اعلام کردند که تمایل و گرایش افراد به کارآفرینی از دو دسته عوامل متأثر است: الف) متغیرهای مرتبط با عوامل انسانی مثل متغیرهای انگیزشی و شناختی و ب) متغیرهای مربوط به عوامل محیطی و سازمانی از جمله عوامل فرهنگی و آموزشی. از سوی دیگر بر اساس یکی از رایج‌ترین و جامع‌ترین مدل‌های شناختی مورد استفاده در تحقیقات کارآفرینی، نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده اجزن (شلاگل و کونینگ^۴، ۲۰۱۴) که کارایی و توانایی این مدل در پیش‌بینی قصد و رفتار کارآفرینانه نیز در مطالعات مختلف به اثبات رسیده است (کریمی و همکاران، ۲۰۱۴). هر عاملی غیر از عوامل انگیزشی (نگرش، هنجار ذهنی و کنترل رفتاری)، قصد و رفتار کارآفرینانه را به صورت غیرمستقیم و از طریق عوامل انگیزشی مذکور متأثر می‌سازد (فیش باین^۵ و اجزن، ۲۰۱۰). از این‌رو بر پایه مطالعات صورت گرفته و به‌منظور بررسی رابطه نگرش به کسب و کار و گرایش به رفتار کارآفرینانه در دانشجویان، این پژوهش با تأکید بر دانشجویان جدیدالورود به دانشگاه

1. Naffziger, Hornby & Kuratko

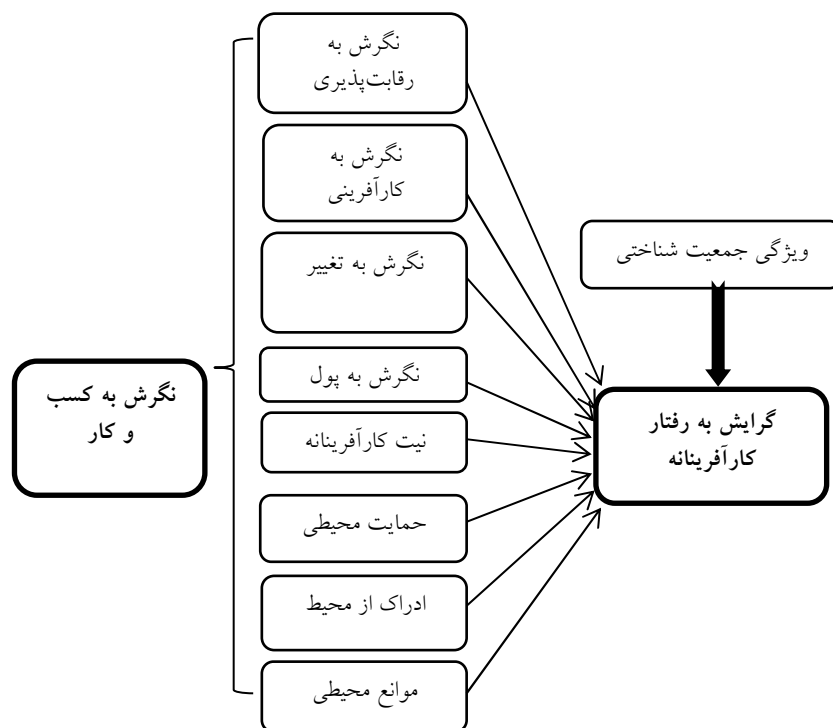
2. Koellirger et al

3. Brancu et al

4. Schlaegel & Koenig

5. Fishbein

شکل گرفته است که خود خروجی نظام آموزش و پرورش هستند و در نظر است ضمن آگاهی از وضعیت نگرش به کسب و کار در ورودی نظام آموزش عالی در بخش کشاورزی و بررسی عوامل مؤثر بر گرایش به رفتار کارآفرینانه در آنها، امکان جهت‌دهی و تدوین برنامه‌های آموزشی و کمک‌آموزشی متناسب با نیازهای دانشجویان از ابتدای فرایند آموزش فراهم آید لذا چهارچوب نظری تحقیق، مطابق با شکل (۱) تدوین شد.

شکل (۱) چهارچوب نظری تحقیق

- درواقع این پژوهش به دنبال پاسخگویی به پرسش‌های زیر است:
- آیا بین ویژگی‌های جمعیت‌شناختی با گرایش به رفتار کارآفرینانه دانشجویان جدیدالورود رشته‌های کشاورزی رابطه معنی‌داری وجود دارد؟
  - وضعیت گرایش به رفتار کارآفرینانه دانشجویان جدیدالورود رشته‌های کشاورزی چگونه است؟

- آیا بین مؤلفه‌های نگرش به کسب و کار با گرایش به رفتار کارآفرینانه رابطه معنی‌داری وجود دارد؟ کدام‌یک از این مؤلفه‌ها بیشترین تأثیر را بر گرایش به رفتار کارآفرینانه دارد؟

روش تحقیق

تحقیق حاضر برحسب هدف مورد نظر کاربردی و به لحاظ روش توصیفی است. به‌منظور گردآوری اطلاعات از پرسشنامه استفاده شد که دارای دو بخش است. بخش اول به ویژگی‌های فردی پاسخگویان در قالب سن، جنسیت، سابقه فعالیت، نوع دیپلم، چندمین فرزند خانواده، نوع شغل پدر، محل سکونت، تمایل به راه‌اندازی کسب و کار، برخورداری از مهارت و تخصص، مربوط است. بخش دوم پرسشنامه درباره نگرش به کسب و کار در دانشجویان (اوشن و همکاران^۱، ۱۹۹۸، به نقل از مقیمی و رمضان، ۱۳۹۰) با ۲۰ گویه که شامل؛ نیت کارآفرینانه (۳ گویه)، نگرش به رقابت‌پذیری (۲ گویه)، نگرش به پول (۲ گویه)، نگرش به تغییر (۲ گویه)، نگرش به کارآفرینی (۲ گویه)، ادراک از محیط دانشگاه (۴ گویه)، حمایت محیطی (۲ گویه)، موانع محیطی (۳ گویه) و همچنین پرسش‌های مرتبط با گرایش به رفتار کارآفرینانه با استفاده از پرسشنامه‌های (تسوردیا و پاپادیمیتریو^۲، ۲۰۱۵؛ سولسویک و همکاران^۳، ۲۰۱۲) با ۶ گویه است که در قالب طیف لیکرت پنج‌قسمتی (خیلی کم، کم، متوسط، زیاد و خیلی زیاد) تنظیم شد. روایی پرسشنامه با کسب نظر استادان دانشگاه و کارشناسان مربوطه تأیید شد. پایایی پرسشنامه نیز با ضریب آزمون آلفای کرونباخ محاسبه و مقدار ۰/۸۴۴ برآورد شد. جامعه آماری تحقیق حاضر شامل همه ۳۳۷ دانشجوی ورودی مقطع کارشناسی دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری در سال ۱۳۹۵ (یکی از سه دانشگاه تخصصی کشاورزی کشور) است که به دلیل احتمال بازگشت ندادن و دقت نکردن در تکمیل پرسشنامه‌ها به روش سرشماری به همه دانشجویان پرسشنامه ارائه و تعداد ۲۷۱ پرسشنامه بازگشت داده شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌های تحقیق از آمار توصیفی همانند درصد فراوانی، میانگین، انحراف معیار، ضریب تغییرات و فاصله انحراف معیار از میانگین و آمار استنباطی از جمله آزمون

1. Aution et al

2. Tsordia & Papadimitriou

3. Solesvik et al

آماري t برای دو گروه مستقل، آزمون همبستگی پیرسون و تحلیل رگرسیون چندگانه به روش گام به گام استفاده شد.

یافته‌های پژوهش

مشخصات فردی - حرفه‌ای پاسخگویان

نتایج تحقیق نشان می‌دهد که از تعداد ۲۷۱ نمونه مورد بررسی، جنسیت ۳۴/۳۱ درصد از پاسخگویان مرد و ۶۵/۶۸ درصد زن است. ۹۷/۴۱ درصد از آنها بین ۱۸ تا ۲۵ سال، ۱/۸۴ درصد بین ۲۵ تا ۳۵ سال، ۰/۷۳ درصد ۳۵ بیش از ۳۵ سال سن دارند. ۶۷/۵۲ درصد دارای دیپلم تجربی و ۳۲/۴۷ درصد دیپلم ریاضی، ۳۹/۴۸ درصد فرزند اول خانواده، ۲۹/۱۵ درصد فرزند دوم، ۱۷/۷۱ درصد فرزند سوم، ۹/۵۹ درصد فرزند چهارم، ۴/۰۵ درصد فرزند پنجم و بالاتر هستند. شغل پدر ۶۱/۲۵ درصد دانشجویان آزاد و ۳۸/۷۴ درصد دولتی بوده و محل سکونت ۷۴/۵۳ درصد از آنها در شهر و ۲۵/۵۵ درصد دیگر در روستا بوده است.

به‌منظور توصیف کیفی گرایش به رفتار کارآفرینانه از روش فاصله انحراف معیار از میانگین^۱ استفاده شد. در این روش با تبدیل امتیازات کسب شده، گرایش به رفتار کارآفرینانه پاسخگویان در چهار سطح ضعیف، متوسط، خوب و عالی برآورد می‌گردد.

A = ضعیف : $A < \text{Mean} - \text{sd}$

B = متوسط : $\text{Mean} - \text{sd} < B < \text{Mean}$

C = خوب : $\text{Mean} < C < \text{Mean} + \text{sd}$

D = عالی : $\text{Mean} + \text{sd} < D$

همان‌گونه که نتایج در جدول (۱) نشان می‌دهد گرایش به رفتار کارآفرینانه در ۳۸ درصد دانشجویان مورد مطالعه در سطح خوب و در ۱۶/۹۸ درصد دانشجویان مورد مطالعه در حد ضعیف است.

1. Interval of Standard Deviation from the Mean (ISDM)

جدول (۱) توزیع فراوانی گرایش به رفتار کارآفرینانه

گرایش به رفتار کارآفرینانه	فراوانی	درصد	درصد فراوانی تجمعی
ضعیف	۴۶	۱۶/۹۸	۱۶/۹۸
متوسط	۹۱	۳۳/۵۸	۵۰/۵۶
خوب	۱۰۳	۳۸	۸۸/۵۶
عالی	۳۱	۱۱/۴۴	۱۰۰

مأخذ: یافته‌های تحقیق

تحلیل داده‌ها

برای تحلیل ویژگی‌های جمعیت شناختی از آزمون آماری تی (t) مستقل استفاده شد که نتایج آن در جدول (۲) مشاهده می‌شود:

جدول (۲) نتایج آزمون تی (t) بر اساس مقایسه ویژگی‌های جمعیت شناختی

سطح معنی داری	t	خطای معیار	انحراف معیار	فراوانی	میانگین	ویژگی	
۰/۴۸۰	۰/۷۰۷	۰/۵۲۴	۸/۵۰۶	۲۶۴	۶۱/۷۲	سن تا ۲۵ سال	نگرش
		۲/۳۸۹	۶/۳۲۱	۷	۵۹/۴۳	سن ۲۵ تا ۳۵ سال	
۰/۸۹۸	۰/۱۲۸	۰/۲۲۹	۳/۷۲۳	۲۶۴	۲۱/۳۳	سن تا ۲۵ سال	رفتار
		۱/۳۳۵	۳/۵۳۲	۷	۲۱/۱۴	سن ۲۵ تا ۳۵ سال	
۰/۶۵۵	۰/۴۴۷	۰/۸۴	۸/۰۹۹	۹۳	۶۱/۹۸	پسر	نگرش
		۰/۶۴۹	۸/۶۵۴	۱۷۸	۶۱/۴۹	دختر	
۰/۹۴۱	۰/۰۷۴	۰/۳۸۱	۳/۶۷۹	۹۳	۲۱/۳۴	پسر	رفتار
		۰/۲۸	۳/۷۴۰	۱۷۸	۲۱/۳۱	دختر	
۰/۶۴۸	۰/۴۵۸	۰/۶۱۷	۸/۳۵۲	۱۸۳	۶۱/۵۰	رشته تجربی	نگرش
		۰/۹۲۸	۸/۷۰۶	۸۸	۶۲	رشته ریاضی	
۰/۴۴۸	۰/۷۵۹	۰/۲۸۳	۳/۸۲۳	۱۸۳	۲۱/۲۰	رشته تجربی	رفتار
		۰/۳۷۱	۳/۴۸۰	۸۸	۲۱/۵۷	رشته ریاضی	
۰/۵۵۰	۰/۵۹۹	۰/۶۸۳	۸/۷۹۹	۱۶۶	۶۱/۴۲	شغل پدر آزاد	نگرش
		۰/۷۷۲	۷/۹۰۹	۱۰۵	۶۲/۰۵	شغل پدر دولتی	
۰/۰۷۷	۱/۷۷۷	۰/۲۹۲	۳/۷۶۸	۱۶۶	۲۱/۶۴	شغل پدر آزاد	رفتار
		۰/۳۵۰	۳/۵۸۴	۱۰۵	۲۰/۸۲	شغل پدر دولتی	

سطح معنی داری	t	خطای معیار	انحراف معیار	فراوانی	میانگین	ویژگی	
۰/۳۹۶	۰/۸۵۰	۰/۵۹۸	۸/۴۹۶	۲۰۲	۶۱/۹۲	ساکن شهر	نگرش
		۱/۰۰۵	۸/۳۵۲	۶۹	۶۰/۹۱	ساکن روستا	
۰/۶۳۰	۰/۴۸۲	۰/۲۶۳	۳/۷۴۱	۲۰۲	۲۱/۲۶	ساکن شهر	رفتار
		۰/۴۳۹	۳/۶۴۹	۶۹	۲۱/۵۱	ساکن روستا	
۰/۰۴۳*	۲/۰۳۰	۱/۴۳۳	۷/۷۲۰	۲۹	۶۴/۶۶	دارای سابقه فعالیت	نگرش
		۰/۵۴۵	۸/۴۸۴	۲۴۲	۶۱/۳۰	بدون سابقه فعالیت	
۰/۰۰۶**	۲/۷۷	۰/۶۴۸	۳/۴۸۸	۲۹	۲۳/۱۰	دارای سابقه فعالیت	رفتار
		۰/۲۳۷	۳/۶۸۸	۲۴۲	۲۱/۱۱	بدون سابقه فعالیت	
۰/۰۰۲**	۳/۰۵۸	۰/۷۰۵	۸/۶	۱۴۹	۶۳/۰۶	تمایل به راه اندازی	نگرش
		۰/۷۲۳	۷/۹۸۲	۱۲۲	۵۹/۹۵	بی تمایل به راه اندازی	
۰/۰۰۰**	۴/۰۶۴	۰/۲۸۷	۳/۵۰۵	۱۴۹	۲۲/۱۳	تمایل به راه اندازی	رفتار
		۰/۳۳۸	۳/۷۳۴	۱۲۲	۲۰/۳۴	بی تمایل به راه اندازی	
۰/۱۴۶	۱/۴۵۹	۱/۰۱۰	۸/۵۱	۷۱	۶۲/۹۲	دارای مهارت	نگرش
		۰/۵۹۵	۸/۴۱۳	۲۰۰	۶۱/۲۲	بدون مهارت	
۰/۱۴۵	۱/۴۶۲	۰/۳۹۲	۳/۳۰۳	۷۱	۲۱/۸۷	دارای مهارت	رفتار
		۰/۲۷۱	۳/۸۳۶	۲۰۰	۲۱/۱۳	بدون مهارت	

مأخذ یافته‌های تحقیق ** معنی داری در سطح ۹۹ درصد * معنی داری در سطح ۹۵ درصد

همان‌طور که در جدول (۲) مشخص است، میان نگرش به کسب و کار و همچنین گرایش به رفتار کارآفرینانه در دانشجویان متمایل به راه‌اندازی کسب و کار شخصی با دانشجویان بی‌تمایل با اطمینان ۹۹ درصد اختلاف معنی داری وجود دارد. همچنین میان نگرش به کسب و کار دانشجویان دارای سابقه فعالیت با دانشجویان بدون سابقه با اطمینان ۹۵ درصد اختلاف معنی دار است. گرایش به رفتار کارآفرینانه دانشجویان دارای سابقه فعالیت با دانشجویان بدون سابقه با اطمینان ۹۹ درصد اختلاف معنی دار است. اما در گرایش به رفتار کارآفرینانه و نگرش به کسب و کار از منظر دیگر ویژگی‌های مورد مطالعه اختلاف معنی داری دیده نمی‌شود.

برای رتبه‌بندی گویه‌های نگرش به کسب و کار از ۲۰ گویه و در غالب طیف لیکرت پنج گزینه‌ای استفاده شد. بر اساس اطلاعات مندرج در جدول (۳) اولویت‌بندی نگرش دانشجویان مورد مطالعه به ترتیب نسبت به گویه‌های "تا چه

اندازه به راه‌اندازی کسب و کار مستقل برای خودتان تمایل دارید؟" ($CV=25/68$)، "پول درآوردن برای من مهم است." ($CV=27/15$) و "در مقایسه با دیگران من سخت‌تر و جدی‌تر کار می‌کنم." ($CV=27/18$) از اولویت بیشتری برخوردار است.

جدول (۳) رتبه‌بندی گویه‌های نگرش دانشجویان نسبت به کسب و کار

رتبه	ضریب پراکندگی (CV)	انحراف معیار	میانگین	گویه
۱	۲۵/۶۸	۱/۰۳	۴/۰۱	تا چه اندازه به راه‌اندازی کسب و کار مستقل برای خودتان تمایل دارید؟
۲	۲۷/۱۵	۱/۰۱	۳/۷۲	پول درآوردن برای من مهم است.
۳	۲۷/۱۸	۰/۹۷	۳/۵۶۸	در مقایسه با دیگران من سخت‌تر و جدی‌تر کار می‌کنم.
۴	۲۷/۳۸	۰/۹۷۵	۳/۵۶	دانشگاه، دانش مورد نیاز برای راه‌اندازی کسب و کار جدید را فراهم می‌آورد.
۵	۲۷/۹۴	۰/۹۵	۳/۴۰	جامعه به‌طور فعالانه ترغیب می‌کند تا ایده کاری خود را پیگیری کنید.
۶	۲۸/۵۲	۰/۹۱	۳/۱۹	مشاوران خبره و حمایت‌های خدماتی برای کسب و کارهای جدید در دسترس نیست.
۷	۲۸/۹۸	۰/۹۴۵	۳/۲۶	جو خلاقانه در محیط، به ما روحیه می‌دهد که ایده‌های مرتبط به کسب و کارهای جدید را توسعه دهیم.
۸	۳۰/۴۷	۰/۹۶	۳/۱۵	مقررات اداری برای تأسیس کسب و کار جدید شفاف و روشن نیست.
۹	۳۱/۷۱	۰/۹۴۲	۲/۹۷	بانک‌ها برای اعطای تسهیلات اعتباری برای شروع کسب و کارهای جدید آمادگی ندارند.
۱۰	۳۱/۹۷	۱/۱۰	۳/۴۴	پیدا کردن افراد سرمایه‌گذار که حاضر به تأمین منابع مالی کسب و کار جدید باشند، سخت است.
۱۱	۳۲/۶۶	۰/۹۸	۳	زیرساخت و زمینه حمایتی لازم برای پشتیبانی از راه‌اندازی کسب و کارهای جدید در محیط فراهم است.
۱۲	۳۳/۱۲	۱/۰۷	۳/۲۳	یارانه‌های کافی در دسترس برای کسب و کارهای جدید وجود ندارد.
۱۳	۳۳/۴۳	۱/۱۰	۳/۲۹	اگر شما درآمد بالایی داشته باشید، این بدان معنی است که شما در زندگی خود موفق بوده‌اید.

رتبه	ضریب پراکندگی (CV)	انحراف معیار	میانگین	گویه
۱۴	۳۵/۴۵	۱/۰۶	۲/۹۹	من دوست ندارم در محیط‌هایی کار کنم که ذاتاً پایدار و تکرارشونده است.
۱۵	۳۶/۹۷	۱/۱۵	۳/۱۱	دوست دارم خودم کسب و کار جدیدی راه‌اندازی کنم تا اینکه مدیر یک شرکت در حال فعالیت باشم.
۱۶	۳۸/۸۱	۱/۱۸	۳/۰۴	به جای اینکه شغل ایمن و تضمین شده داشته باشم؛ ترجیح می‌دهم رئیس خودم باشم.
۱۷	۳۹/۱۴	۱/۱۰	۲/۸۱	تا چه اندازه احتمال می‌دهید که کسب و کار دومی را در دو سال آینده راه‌اندازی کنید؟
۱۸	۴۱/۱۱	۱/۱۱	۲/۷۰	برای اینکه تحرک داشته باشم، نیازمند تغییر مداوم هستم، گرچه موجب ابهام و نبود اطمینان بیشتر شود.
۱۹	۴۵/۴۵	۱/۲۵	۲/۷۵	زمانی که افراد دیگر عملکرد بهتری از من داشته باشند، این موضوع من را رنج می‌دهد.
۲۰	۴۹/۷۹	۱/۱۹	۲/۳۹	تا چه اندازه احتمال می‌دهید که کسب و کار سومی در پنج سال آینده راه‌اندازی کنید؟

مأخذ: یافته‌های تحقیق مقیاس: ۱: خیلی کم ۲: کم ۳: متوسط ۴: زیاد ۵: خیلی زیاد

رتبه‌بندی عوامل مؤثر در نگرش به کسب و کار

همان‌طور که جدول (۴) نشان می‌دهد؛ ادراک از محیط ($CV= ۱۲/۵۳۷$)، نگرش به پول ($CV= ۲۴/۲۱۶$) و نگرش به رقابت‌پذیری ($CV= ۲۵/۴۷۴$) در بالاترین اولویت از عوامل مؤثر نگرش به کسب و کار قرار دارد.

جدول (۴) رتبه‌بندی عوامل مؤثر در نگرش به کسب و کار

رتبه	ضریب پراکندگی (CV)	انحراف معیار	میانگین	عامل
۱	۱۲/۵۳۷	۲/۹۰	۲۳/۱۳	ادراک از محیط
۲	۲۴/۲۱۶	۱/۷۰	۷/۰۲	نگرش به پول
۳	۲۵/۴۷۴	۱/۶۱	۶/۳۲	نگرش به رقابت‌پذیری
۴	۲۵/۹۲۱	۲/۱۸	۸/۴۱	موانع محیطی
۵	۲۶/۶۹۵	۱/۶۶	۵/۵۹	حمایت محیطی
۶	۲۶/۸۹۸	۲/۴۸	۹/۲۲	نیت کارآفرینانه
۷	۳۱/۵۷۸	۱/۸۰	۵/۷۰	نگرش به تغییر
۸	۳۲/۹۰۱	۲/۰۳	۶/۱۷	نگرش به کارآفرینی

مأخذ: یافته‌های تحقیق مقیاس: ۱: خیلی کم ۲: کم ۳: متوسط ۴: زیاد ۵: خیلی زیاد

تحلیل رگرسیون عوامل مؤثر در گرایش به رفتار کارآفرینانه

به منظور بررسی نقش متغیرهای مستقل در تبیین متغیر وابسته از تحلیل رگرسیونی چندگانه به روش گام به گام استفاده شده است. پس از ورود همه متغیرهای مستقل دارای همبستگی معنی‌دار تنها متغیرهای "نیت کارآفرینانه، حمایت محیطی، رقابت‌پذیری و نگرش به تغییر" در معادله باقی ماندند. این متغیرها توانایی تبیین ۲۴/۲ درصد از تغییرات متغیر وابسته را دارند. از طرفی بررسی رگرسیون استاندارد شده نشان می‌دهد که متغیر حمایت محیطی ($\beta = 0/691$) سهم و نقش بیشتری در گرایش به رفتار کارآفرینانه دارد.

جدول (۵) نتایج تحلیل رگرسیون چندگانه (گام به گام)

متغیر	B	Beta	T	Sig
ضریب ثابت	۹/۹۵۱		۸/۰۰۸	۰/۰۰۰
نیت کارآفرینانه	۰/۳۰۹	۰/۲۰۷	۳/۷۷۱	۰/۰۰۰
حمایت محیطی	۰/۶۹۱	۰/۳۱۱	۵/۸۲۷	۰/۰۰۰
رقابت‌پذیری	۰/۴۲۶	۰/۱۸۶	۳/۴۵۶	۰/۰۰۱
نگرش به تغییر	۰/۳۴۵	۰/۱۶۷	۳/۰۳۶	۰/۰۰۳

مأخذ: یافته‌های تحقیق $R=0/503 R^2=0/253 R^2_{Ad}=0/242 F=22/514 Sig=0/000$

با توجه به نتایج به دست آمده، معادله خطی حاصل از رگرسیون به صورت زیر است:

$$Y = 15/175 + 0/309 (X_1) + 0/691 (X_2) + 0/426 (X_3) + 0/345 (X_4)$$

که X_1 ، X_2 ، X_3 و X_4 به ترتیب نیت کارآفرینانه، حمایت محیطی، رقابت پذیری و نگرش به تغییر هستند.

بحث و نتیجه گیری

از دیدگاه هیندل و همکاران^۱ (۲۰۰۹) یکی از عوامل مؤثر بر رفتار کارآفرینانه، سرمایه انسانی است و سرمایه انسانی نه تنها بر توانایی افراد در کشف، ارزیابی و بهره‌برداری از فرصت تأثیر می‌گذارد، بلکه بر قصد و رفتار افراد نیز مؤثر است. در واقع سرمایه انسانی به کارآفرینان کمک می‌کند تا سایر منابع مفید از قبیل سرمایه فیزیکی و مالی را راحت ترکیب کنند و دانش و مهارت‌های جدید به دست آورند (حسین‌پور و عبدالهی، ۱۳۹۴، ۱۱۰). رائه و همکاران (۲۰۱۱) نیز معتقدند که همه دانشجویان نیاز دارند اندیشه‌ها، مهارت‌ها و تجارب کارآفرینی را به‌عنوان بخشی از برنامه علمی، شغلی و اجتماعی خود توسعه دهند (خرسندی یامچی و همکاران، ۱۳۹۴، ۶۴). از این‌رو با توجه به ضرورت تأمین سرمایه انسانی مورد نیاز در حوزه‌های کشاورزی و منابع طبیعی و به‌منظور تأمین رفاه و امنیت غذایی جامعه، پژوهش حاضر با هدف بررسی رابطه نگرش به کسب و کار و گرایش به رفتار کارآفرینانه در دانشجویان رشته‌های کشاورزی شکل گرفت و نتایج زیر را به همراه داشت:

گرایش به رفتار کارآفرینانه در بیشتر دانشجویان مورد مطالعه، متوسط و بالاتر بوده و درصد کمی در حد ضعیف است که با نتایج مطالعات گوئررو و همکارانش^۲ (۲۰۰۶) مبنی بر علاقه‌مندی بیشتر دانشجویان به ایجاد یک کار جدید همسو است. با توجه به پژوهش تسوریدا و پاپادیمیتریو^۳ (۲۰۱۵) که نتیجه گرفتند سطوح بالاتری از نگرش به رفتار کارآفرینی، به قصد کارآفرینی بالاتر منجر می‌شود و نیز از آن جایی که نگرش به رفتار کارآفرینانه به تفاوت بین مفهوم تمایل به خوداشتغالی و تمایل به

1. Hindle et al

2. Guerrero et al

3. Tsordia & Papadimitriou

کارمند بودن اشاره دارد (سویتاریس و همکاران^۱، ۲۰۰۷) آمادگی دانشجویان به فعالیت‌های خوداشتغالی و کارآفرینی و تمایل نداشتن به کارمند شدن به نوعی به باور شکل گرفته در جامعه مبنی بر ضرورت کارآفرینی و همچنین به نوعی به احتمال کارمند نشدن همه فارغ‌التحصیلان اشاره دارد و نشان از تغییر در نگاه دانشجویان ورودی به دانشگاه و مناسب بودن بستر برای تقویت نگرش‌ها و گام برداشتن در مسیر کارآفرینی دارد.

همچنین مشخص شد که میان نگرش به کسب و کار و همچنین گرایش به رفتار کارآفرینانه در دانشجویان دارای تمایل به راه‌اندازی کسب و کار شخصی با دانشجویان بدون تمایل به راه‌اندازی کسب و کار شخصی اختلاف معنی‌داری است. به عبارتی دیگر دانشجویان دارای تمایل به راه‌اندازی کسب و کار شخصی، نگرش به کسب و کار و گرایش به رفتار کارآفرینانه مطلوب‌تری دارند. همچنین میان نگرش به کسب و کار دانشجویان دارای سابقه فعالیت با دانشجویان بدون سابقه فعالیت نیز اختلاف معنی‌دار بوده است؛ به عبارت دیگر، دانشجویان دارای سابقه فعالیت نگرش به کسب و کار و گرایش به رفتار کارآفرینانه مطلوب‌تری دارند. این امر با نتایج صیف و فتحی (۱۳۹۴) که نشان می‌دهد پیش‌آمدهای کارآفرینی قبلی فرد می‌تواند بر نگرش مثبت و یا منفی فرد نسبت به شروع کسب و کار کارآفرینانه مؤثر باشد، همسو است. اما در گرایش به رفتار کارآفرینانه و نگرش به کسب و کار از منظر دیگر ویژگی‌های مورد مطالعه اختلاف معنی‌داری مشاهده نمی‌شود. از جمله جنسیت که تأثیر معنی‌داری بر نگرش کارآفرینانه ندارد و از این لحاظ با نتایج کاظمی و همکاران (۱۳۹۳) همسو است که این امر با توجه به اینکه کمی بیش از ۶۵ درصد دانشجویان مورد مطالعه را دانشجویان دختر تشکیل می‌دهد، حائز اهمیت است. هرچند که این یافته‌ها با نتایج پژوهش جهرمی و همکاران (۱۳۹۰) درباره رابطه ویژگی‌های شخصیتی با تمایل به کارآفرینی، هماهنگی و با پژوهش تمیزاراسی و پانچاناتام^۲ (۲۰۱۰) درخصوص بررسی متغیرهای جمعیت‌شناختی و نگرش کارآفرینانه، تحقیق کوندا و رانی^۳ (۲۰۰۸) در مورد نقش جنسیت و پیشینه در نگرش کارآفرینانه، مغایرت دارد. این امر می‌تواند ناشی از تغییرات به وجود آمده در نگرش زنان به آینده شغلی،

1. Souitaris et al

2. Tamizharasi & Panchanatham

3. Kundu & Rani

تغییر ترکیب جمعیتی دانشگاه‌ها و افزایش تعداد فارغ‌التحصیلان و بالطبع زنان شاغل به کار و نیز تغییرات سیاسی و اجتماعی شکل گرفته در سال‌های اخیر بوده باشد. هرچند این امر که سن، جنسیت، رشته تحصیلی، شغل پدر و محل سکونت تأثیری بر نگرش کارآفرینانه ندارد، می‌تواند خود به‌عنوان فرصت مورد استفاده قرار گیرد. چراکه این تفاوت‌ها مانعی برای بهبود نگرش به کسب و کار و رفتارهای کارآفرینانه نبوده و می‌توان با استناد به اکتسابی بودن نگرش کارآفرینانه (کاظمی و همکاران، ۱۳۹۳، ۱۵۵)، با بهره‌گیری از برنامه‌های آموزشی و ترویجی زمینه‌های بهبود نگرش و گرایش به رفتارهای کارآفرینانه را پیش از پیش فراهم آورد.

رتبه‌بندی گویه‌های نگرش به کسب و کار، گویای تمایل و انگیزه دانشجویان ورودی در راه‌اندازی کسب و کار مستقل و برخورداری از استقلال مالی و همچنین جدیت آنها در این امر دارد که خود ضمن آشکار کردن پتانسیل‌های بالقوه موجود و امکان برنامه‌ریزی و بالفعل کردن بیش از پیش آنها، با نتایج مردانشاهی و همکاران (۱۳۹۳) نیز مبنی بر مطلوبیت استعداد کارآفرینی دانشجویان ورودی دانشگاه‌های دولتی مازندران هم‌خوانی دارد. هرچند که با توجه به کاهش استعداد کارآفرینی در دانشجویان سال آخر در تحقیق مذکور که در واقع برون داد نظام آموزش عالی و متقاضی ورود به عرصه اشتغال و فعالیت در جامعه بوده‌اند، ضرورت بازنگری در برنامه‌های آموزشی و تلاش در جهت حفظ و بهبود این ویژگی‌ها را بیش از پیش آشکار می‌کند. از این‌رو، حفظ و تقویت این انگیزه و جدیت که در دانشجویان ورودی وجود دارد رسالت دانشگاه‌ها را سنگین‌تر و ضرورت برنامه‌ریزی‌های کارآفرینی محور را بارزتر می‌کند.

از سوی دیگر، نتایج نشان می‌دهد که؛ ادراک از محیط، نگرش به پول و نگرش به رقابت‌پذیری در بالاترین اولویت از عوامل مؤثر نگرش به کسب و کار قرار گرفته است. به عبارتی دیگر، دانشجویان در ابتدای ورود به دانشگاه ضمن جدیت در راه‌اندازی کسب و کار و تمایل به استقلال مالی بر این باور هستند که دانشگاه در ترغیب دانشجویان به پیگیری ایده‌ها فعالانه عمل می‌کند، دروس ارائه شده در دانشگاه‌ها دانش مورد نیاز دانشجویان برای راه‌اندازی کسب و کار را فراهم می‌سازد و جو خلاقانه‌ای در دانشگاه‌ها حاکم بوده و زیرساخت‌های حمایتی برای پشتیبانی از راه‌اندازی کسب و کار در محیط فراهم است. این باور و نگرش مثبت به قابلیت دانشگاه، فرصتی ارزشمند برای سیاست‌گذاران است که با بهره‌گیری از این آمادگی با

برنامه‌ریزی متناسب، برنامه‌های کارآفرینی محور خود را با شتاب بیشتری تدوین و اجرا کنند.

همچنین نتایج نشان دادند که متغیر حمایت محیطی در کنار متغیرهای نیت کارآفرینانه، رقابت‌پذیری و نگرش به تغییر؛ سهم و نقش مؤثری در گرایش به رفتار کارآفرینانه دارد. به عبارتی تمایل برای راه‌اندازی کسب و کار مستقل و جدیت در آن و تمایل به تغییر و پرهیز از فعالیت در محیط‌های پایدار و تکرارشونده در بهبود رفتار کارآفرینانه مؤثر است، هرچند که بانک‌ها به‌عنوان بخش حمایتی محیط برای اعطای تسهیلات اعتباری برای شروع کسب و کارهای جدید آمادگی لازم را ندارند. همان‌گونه که نتایج کریمی (۱۳۹۴) نیز نشان داد از نظر دانشجویان شرایط محیطی موجود چندان مناسب ایجاد کسب و کار جدید نیست، به عبارتی وقتی کشور از لحاظ اقتصادی و سیاسی ثبات لازم را نداشته و شرایط محیطی برای کارآفرینی مناسب نباشد، می‌توان انتظار داشت که اطمینان فرد به توانایی‌های خود در راه‌اندازی و مدیریت کسب و کار، نقش تعیین‌کننده‌ای در تصمیم او برای کارآفرین شدن داشته باشد (کریمی، ۱۳۹۴، ۳۸۶). وکیلی و همکاران (۱۳۹۳) هم معتقدند هنگامی که عوامل محیطی در راستای فعالیت‌های کارآفرینانه جهت‌گیری داشته باشند، کارآفرینی عمومی بیشتر ارتقا می‌یابد. درواقع، زمانی رفتارهای کارآفرینانه در جامعه افزایش می‌یابد که فرد کارآفرین، جامعه و سرمایه‌های آن را حریم امنی برای شروع کسب و کار قلمداد کند و جامعه آینده‌ای امیدوارکننده برای او فراهم آورد (صیف و فتحی، ۱۳۹۴، ۴۳).

با این تفاسیر، امروزه بر نقشی که آموزش و پرورش کارآفرینی و توسعه نگرش‌ها، توانایی‌ها و مهارت‌ها ایفا می‌کند، اتفاق نظر عمومی وجود دارد (خرسندی یامچی و همکاران، ۱۳۹۴، ۶۴) درواقع، رفتارها نتیجه محرک‌های محیطی بوده و افراد دائم با محیط پیرامون خود در تعامل‌اند (کریمی، ۱۳۹۴، ۳۷۴) و هرچه شرایط مطلوب‌تری در سطح جامعه به کارآفرینی ایجاد شود، نگرش افراد در مورد شروع کسب و کار کارآفرینانه، مثبت خواهد بود. هر چه دولت بتواند شرایط را طوری سازمان‌دهی کند که افراد کارآفرین بتوانند به موفقیت دست یابند، نگرش بقیه افراد جامعه نیز در مورد شروع کسب و کار کارآفرینانه به‌نوبه خود مثبت خواهد بود. مطلوب بودن جو حاکم بر کارآفرینی جامعه به این منجر خواهد شد که افراد به جای اینکه از سوی دولت منتظر شروع کار باشند، خود دست به کار شده و کارآفرینی را

شروع کنند و در مجموع، نظر و نگرش خوبی به شروع کسب و کار کارآفرینانه داشته باشند (صیف و فتحی، ۱۳۹۴، ۴۳). در واقع می‌توان با تنظیم برنامه‌های متناسب و همچنین تدوین و اجرای برنامه‌های حمایتی، در جهت بهبود نگرش به کسب و کار و به دنبال آن تقویت انگیزش به رفتارهای کارآفرینانه، فضای مطلوب مورد نیاز برای رشد نگرش به کسب و کار را فراهم آورد. با توجه به نتایج پژوهش استریبک و همکاران^۱ (۲۰۱۰) مبنی بر نقش و تأثیر آموزش کارآفرینی بر مهارت‌های کارآفرینی و انگیزشی افزایش سطوح کارآفرینی و نیز نتایج پژوهش هارکیما و اسکات^۲ (۲۰۰۸) که نشان داد آموزش کارآفرینی با نگرش دانشجویان به آن و پرورش روحیه کارآفرینی رابطه دارد و نیز یافته‌های به دست آمده از مطالعه احمدی و همکاران (۱۳۹۱)، بارانی و همکاران (۱۳۸۹) و سعیدی مهرآباد (۱۳۸۷) که معتقدند شرکت در دوره‌های آموزشی باعث تقویت نگرش، نیت و رفتار کارآفرینانه می‌شوند، انتظار می‌رود که دانشگاه‌ها که نظر به کارکرد آموزشی و پژوهشی و ماهیت اصلی خود از پتانسیل‌ها لازم بیش از دیگر بخش‌های جامعه برخوردارند در بهبود این نگرش و رفتار پیشتاز بوده و باعث شود تا دولت و دستگاه‌های متولی کارآفرینان نیز اقدام‌های آنها را مورد توجه و حمایت عملی قرار داده و به‌گونه‌ای این پشتیبانی و حمایت در سطح جامعه به صورت آشکار نمود پیدا کند. از این رو پیشنهاد می‌شود:

- تدوین و تقویت برنامه‌های حمایتی و عملیاتی دولت در مسیر بهبود شرایط محیطی و به‌ویژه ثبات اقتصادی و سیاسی مورد انتظار برای راه‌اندازی کسب و کار با توجه به نقش مؤثر عوامل محیطی بر گرایش به رفتار کارآفرینانه.

- برگزاری دوره‌های آموزشی، کارگاه‌های تخصصی، بازدیدهای علمی، دوره‌های کارآموزی و کارورزی، جشنواره‌ها و نمایشگاه‌های دستاوردهای دانشجویان در جهت بهبود و حفظ مطلوبیت نگرش به کسب و کار مشاهده شده در دانشجویان و در نتیجه گام برداشتن در مسیر خوداشتغالی و کارآفرینی.

- تدوین برنامه‌ریزی‌های آموزشی و درسی مبتنی بر یادگیری تجربی کارآفرینانه^۳ و تدارک امکانات مهارت‌آموزی و پرهیز از آموزش‌های صرف تئوری و متعارف کلاسی و نیز ایجاد مزارع نمونه جهت مشارکت عملی و فعالیت هدایت شده

^۱. Oosterbeek et al

^۲. Harkema & Schout

^۳. Experiential entrepreneurial learning

- دانشجویان در مزارع مذکور به منظور کسب تجارب عملی با توجه نتایج پژوهش مبنی بر نقش سابقه فعالیت در نگرش و رفتار کارآفرینانه.
- تدوین برنامه‌های حمایتی و ارائه تسهیلات بانکی متناسب با توانمندی‌های دانشجویان دارای طرح‌های کاربردی و کارآفرینانه در جهت تقویت حمایت‌های محیطی و آموزش شیوه‌های متنوع و مدرن تأمین مالی کسب و کارها.
  - تقویت زمینه‌های ارتباط سرمایه‌گذاران و صنعت با دانشگاه به منظور تأمین مالی کسب و کارهای جدید.
  - برنامه‌های بازدید از مراکز کارآفرینی و شرکت‌های کوچک و کارآفرین به منظور بحث و تبادل نظر دانشجویان با کارآفرینان و بهره‌گیری عملی از تجارب آنها.
  - بازبینی محتوی درس‌ها و شیوه‌های تدریس با تأکید بر بهبود نیت کارآفرینانه و تقویت تمایل به راه‌اندازی کسب و کار مستقل در دانشجویان.
  - تدارک فعالیت‌های آموزشی و کمک‌آموزشی پویا؛ از جمله روش‌های نوین تدریس، بهره‌مندی از ابزارهای کمک‌آموزشی متناسب، مشارکت دانشجویان در طرح‌های کاربردی و عملیات کشاورزی و پرهیز از شیوه‌های آموزشی یک‌طرفه و ثابت؛ با توجه به نگرش دانشجویان به تغییر و عدم تمایل آنها به محیط‌های پایدار و تکرارشونده.
  - برگزاری مسابقات و جشنواره‌های ایده‌ها و کسب و کارهای جدید و برتر دانشجویی در حوزه‌های کشاورزی با هدف بهبود عملکرد و تقویت رقابت‌پذیری دانشجویان.

منابع

- احمدی، فریدون؛ شافعی، رضا و مفاخری‌نیا، فرانک (۱۳۹۱). بررسی تأثیر عوامل فردی و محیطی بر رفتار کارآفرینانه دانشجویان دانشگاه کردستان. توسعه کارآفرینی، ۴ (۱۵)، ۱۴۵-۱۶۳.
- بارانی، شهرزاد؛ زرافشانی، کیومرث؛ دل‌انگیزان، سهراب و حسینی لرگانی، سیده مریم (۱۳۸۹). تأثیر آموزش بر رفتار کارآفرینانه دانشجویان دانشگاه پیام نور کرمانشاه: رویکرد مدل‌سازی ساختاری. فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، ۱۶ (۳)، ۸۵-۱۰۵.
- جهرمی شایان؛ امین، احمدی؛ عباداله و محمدی، حمیدرضا (۱۳۹۰). بررسی رابطه ویژگی‌های شخصیتی با تمایل به کارآفرینی. فصلنامه علمی و پژوهشی جامعه‌شناسی زنان، ۲ (۱)، ۹۹-۱۲۰.
- حسین‌پور، ابوطالب و رضایی، مسعود (۱۳۸۹). بررسی نگرش دانشجویان کشاورزی به کارآفرینی. توسعه کارآفرینی، ۳ (۱۰)، ۱۳۵-۱۵۳.
- حسین‌پور، داوود و عبداللهی، محمد (۱۳۹۴). تأثیر سرمایه انسانی بر بروز رفتار کارآفرینانه. مطالعات مدیریت (بهبود و تحول)، ۲۴ (۷۸)، ۱۰۹-۱۲۶.
- خرسندی یامچی، اکبر؛ عارفی، محبوبه؛ بیات، نبی‌اله؛ سلیمانی مطلق، خدایار و روشنی علی بنه‌سی، حسن (۱۳۹۴). ارزیابی دانش، توانش، نگرش و خلاقیت کارآفرینی دانشجویان (مورد مطالعه: دانشگاه‌های اصفهان و زنجان). نامه آموزش عالی، ۸ (۲۹)، ۵۹-۸۳.
- سعیدی مهرآباد، محمد و مهتدی، محمد مهدی (۱۳۸۷). تأثیر آموزش کارآفرینی بر توسعه رفتارهای کارآفرینانه (مطالعه موردی: آموزش‌های کارآفرینی وزارت کار و امور اجتماعی). توسعه کارآفرینی، ۱ (۲)، ۵۷-۷۳.
- صیف، محمدحسن و فتحی، رضا (۱۳۹۴). ارائه الگوی روابط علی سرمایه و هنجارهای اجتماعی، خودکارآمدی کارآفرینانه و تمایلات کارآفرینانه دانشگاهی نقش واسطه‌ای نگرش کارآفرینانه و کنترل رفتار ادراک شده. نامه آموزش عالی، دوره جدید، ۸ (۳۱)، ۳۱-۴۵.
- طغرایبی، محمدتقی؛ شریفی، سعید و دارابیان، سنیه (۱۳۹۵). بررسی رابطه تعهد سازمانی با گرایش کارآفرینانه در سازمان‌های فرهنگی-هنری استان اصفهان. پژوهش‌های مدیریت منابع انسانی، ۶ (۱)، ۱۶۳-۱۸۷.

- طیبه، سید کمیل و فخری، مریم (۱۳۸۹). آثار جهانی شدن و تجارت بین‌الملل بر توسعه کارآفرینی. توسعه کارآفرینی، ۳ (۹)، ۳۷-۵۵.
- کاظمی، رضا محمد؛ حسینی‌نیا، غلامحسین و زرنندی، سعید رمضان (۱۳۹۲). تأثیر نگرش کارآفرینانه بر عملکرد مدیران ورزشی (مورد مطالعه: فدراسیون کشتی جمهوری اسلامی ایران). توسعه کارآفرینی، ۶ (۱)، ۶۷-۸۵.
- کاظمی، رضا محمد؛ میرزائی، فهیمه و زیویار، فرزاد (۱۳۹۳). عوامل اثرگذار بر نگرش کارآفرینانه ورزشکاران دانش‌آموز (مقطع متوسطه آموزش و پرورش شهر تهران). مطالعات مدیریت ورزشی، ۶ (۲۵)، ۱۴۵-۱۵۸.
- کریمی، سعید؛ بیمنز، هارم؛ چیدری، محمد و مولدر، مارتین (۱۳۹۰). بررسی تأثیر عوامل محیطی و فرهنگی بر قصد کارآفرینانه دانشجویان کشاورزی. توسعه کارآفرینی، ۵ (۳)، ۱۰۵-۱۲۴.
- کریمی، سعید (۱۳۹۴). بررسی آثار مستقیم، غیر مستقیم و تعدیلی محیط نهادی بر قصد کارآفرینانه دانشجویان کشاورزی. توسعه کارآفرینی، ۸ (۲)، ۳۷۱-۳۹۰.
- مردانشاهی، محمدمهدی (۱۳۹۲). بررسی سطح خلاقیت و ریسک‌پذیری دانشجویان رشته‌های کشاورزی. فصلنامه علمی و پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی، ۳ (۳)، ۱-۱۲۱.
- مردانشاهی، محمدمهدی؛ تاجیک اسماعیلی، عزیزالله؛ مبارکی، محمدحسن (۱۳۹۳). بررسی استعداد کارآفرینی در دانشجویان ورودی و خروجی دانشگاه‌های دولتی (مورد مطالعه: دانشگاه‌های دولتی مازندران). توسعه کارآفرینی، ۷ (۴)، ۷۵۵-۷۷۱.
- مقیمی، محمد و رمضان، مجید (۱۳۹۰). پژوهشنامه مدیریت، جلد دوازدهم، تهران: انتشارات راه دانش.
- وکیلی، یوسف؛ الوانی، سید مهدی و محمدی الیاسی، قنبر (۱۳۹۳). تبیین نقش عوامل محیطی در توسعه کارآفرینی در بخش عمومی. توسعه کارآفرینی، ۷ (۲)، ۱۹۱-۲۱۰.

Brancu, L.; Munteanu, V. & Gligor, D. (2012). Study on students motivations for entrepreneurship in Romania. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 62, 223 – 231.

- Degeorge, J. M. & Fayolle, A. (2005); *Is Entrepreneurial Intention Stable through Time? First Insights from a Sample of French Students*. School of Management. University of Surrey.
- Drnovsek, M. & Erikson, T. (2005); *Competing Models of Entrepreneurial Intentions*; NTNU: Norway.
- Engle, R. L.; Dimitriadi, N.; Gavidia, J. V.; Schlaegel, C.; Delanoe, S.; Alvarado, I.; He, X.; Buame, S. & Wolf, B. (2010). Entrepreneurial intent: A twelve-country evaluation of Ajzen model of planned behavior, *International Journal of Entrepreneurial Behavior and Research*, 16 (1), 35-57.
- Fishbein, M. & Ajzen, I. (2010). *Predicting and changing behavior: The reasoned action approach*. New York: Psychology Press (Taylor & Francis).
- Guerrero, M.; Rialp, J. & Urbano, D. (2006). The impact of desirability and feasibility on entrepreneurial intentions: A structural equation model. *Estudios De Economia Aplicada*, 24 (2), 509-523.
- Harkema, S. J. M. & Schout, H. (2008). Incorporation studentcentered learning in innovation and entrepreneurship education. *European Journal of Education*, 43 (4), 513-526.
- Henderson, R. & Robertson, M. (2000). Who Wants To Be an Entrepreneur? Young Adult attitudes to entrepreneurship as a career. *Career Development International*. 5 (6), 287-279.
- Karimi, S.; Biemans, H. J. A.; Lans, T.; Chizari, M. & Mulder, M. (2014). Effects of role models and gender on students' entrepreneurial intentions. *European Journal of Training and Development*, 38 (8), 694 - 727.
- Keat, O. Y.; Selvarajah, C. & Meyer, D. (2011). Inclination towards entrepreneurship among university students: An empirical study of Malaysian university students. *International Journal of Business and Social Science*, 2 (4), 206-220.
- Knight, P. T. & Yorke, M. (2003). Employability and good learning in higher education. *Teaching in higher education*, 8 (1), 4-11.
- Kundu, S. & Rani, S. (2008). Human resources' entrepreneurial attitude orientation by gender and background: a study of Indian Air Force trainees. *Int. J. Management and Enterprise Development*. 5 (1), 77-101.
- Krueger, N. F. JR.; Reilly, M. D. & Carsrud, A. L. (2000). Competing Models of Entrepreneurial Intentions; *Journal of Business Venturing*, 15(5): 411-432.
- Linan, F. (2005). Development and Validation of an Entrepreneurial Intention Questionnaire (EIQ); *Intent 2005 Conference*, School of Management, University of Surrey, France.
- Mair, I. (2002). Entrepreneurial behavior in a large traditional firm exploring key drivers, Research paper no 466. IESE - university of Navarra, Barcelona.

- Matviuk, S. G. (2010). A Study of Peruvian Entrepreneurs Leadership Expectations, *Journal of American Academy of Business*, 16 (1), 65-70.
- Nabi, G. & Liñán, F. (2011). Graduate entrepreneurship in the developing world: intentions, education and development, *Education and Training*, 53 (5), 325 – 334.
- Naffziger, D. W; Hornby, J. S. & Kuratko, D. F. (1994). A proposed research model of entrepreneurial motivation. *Entrepreneurship Theory and Practice*, New York: McGraw Irwin. 17 (1), 49 – 55.
- Oosterbeek, H.; Praag, M. V. & Ijsselstein, A. (2010). The impact of entrepreneurship education on entrepreneurship skills and motivation. *Journal of European Economic Review*, 54 (3), 442-454.
- Pihie, L. & Bagheri, A. (2011). Malay Student's Entrepreneurial Attitude and Entrepreneurial Efficacy in Vocation and Technical Secondary Schools of Malaysia. *Pertanika Journal of Social Sciences & Humanities*. 19 (2), 433-47.
- Rae, D.; Penaluna, A. & Dhaliwal, H. (2011), Higher education and graduate enterprise in the new era, *Graduate Market Trends*, Winter, Higher Education Careers Service Unit, Manchester.
- Schlaegel, C. & Koenig, M. (2014). Determinants of entrepreneurial intent: A meta-analytic test and integration of competing models. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 38 (2), 291–332.
- Solesvik, M.; Westhead, P.; Kolvereid, L. & Matlay, H. (2012), Student intentions to become self-employed: the Ukrainian context, *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 19 (3), 441–460.
- Souitaris, V.; Zerbinati, S. t. & Al-Laham, A. (2007), Do entrepreneurship programmes raise entrepreneurial intention of science and engineering students? The effect of learning, inspiration and resources, *Journal of Business Venturing*, 22 (4), 566–591.
- Tamizharasi, G. & Panchanatham, N. (2010). An Empirical Study of Demographic Variables on Entrepreneurial Attitudes. *International Journal of Trade, Economics and Finance*. 1(2), 215-220.
- Tsordia, C. & Papadimitriou, D. (2015). The Role of Theory of Planned Behavior on Entrepreneurial Intention of Greek Business Students, *International Journal of Synergy and Research*, 4 (1), 23–37
- Turker, D. & Selcuk, S. (2008). Which factors affect entrepreneurial intention of university students? *Journal of European Industrial Training*, 33 (2), 142-159.